
Göran Ahrne & Apostolis Papakostas: Organisationer, samhälle och globalisering Tröghetens mekanismer och förnyelsens förutsättningar

Studentlitteratur, Lund 2002

Göran Ahrnes och Apostolis Papakostas bok *Organisationer, samhälle och globalisering* är utan tvekan ett teoretiskt mycket ambitiöst arbete, av ett slag som är relativt sällsynt inom svensk sociologi. Det ansluter till Ahrnes tidigare framlagda teori kring begreppet *socialt landskap*. Här finns en i stora drag egen utvecklade analytisk struktur. Som författarna framhåller ska ”socialt landskap” inte främst ses som en metafor, utan som ett fundamentalt teoretiskt begrepp i vilket ryms ett kunskapsteoretiskt förhållningssätt till den sociala verkligheten. Det sociala landskapet är inte helt olik landskap i naturen, som vi uppfattar olika beroende på utsiktspunkt. På samma sätt kan man också urskilja olika rumsbildningar, kommunikationsvägar och hinder i båda landskapstyperna.

Boken blandar flera stråk med anknytning till grundtemat tröghetens mekanismer och förnyelsens förutsättningar: Det sociala landskapets konturer och förvandlingsprocesser, etableringen av innovativa organisationer och uppkomsten av global förtätning. Det centrala temat är förändring och beständighet i spelet mellan organisationer och individer. De första kapitlen ägnas åt att placera in problemställningen i olika samhällsvetenskapliga diskurser och att förklara den teoretiska grundstrukturen. De senare avsnitten är mer ”tillämpade”, i det att de bygger på ett antal organisatoriska fallstudier och en uttolkning av fenomenet globalisering.

Ahrne och Papakostas får ut ett antal poängfulla observationer ur sitt perspektiv på social förändring. I kontrast till de flesta gängse teorier beskrivs inte förändring som en unik händelse eller ett övergångsskede mellan längre perioder av stabilitet, utan som resultatet av ett nötande mellan trögheter och förändringskrafter inom och omkring organisationer. Människors interaktion försiggår inom, mellan och utom organisationer, men ständigt i ett visst förhållande till dem. Det är organisationerna som skapar konturerna i de sociala landskapet.

Organisationer finns och vi kan inte tänka oss ett samhälle utan dem. Organisation handlar om skapade formella tillhörigheter och de sociala kategorier som socialt liv kretsar kring. Så uppkommer ”vi” och ”dom”. Organisationer har, eller är, kollektiva resurser. Individerna är utbytbara, vilket gör organisationer till de bärande – mer eller mindre beständiga – inslagen i det sociala landskapet. Organisationer är fundamentala sociala fenomen.

I detta landskap möter vi, med författarnas förträffliga bild, de *organisatoriska kentaurerna*, som bär ansikte av människan och kropp av organisationen. Människan som en unik individ med likväl förutsägbara handlingar. Begreppet den ”organisatoriska kentaurerna” gör den vanliga dikotomin människa/samhälle falsk. De mänskliga egenskaperna förmår ofullständigt kontrollera de kollektiva krafter de är en del av och

omvänt. Den känslomässiga förmågan förminskas genom organisationen, medan kapaciteten att handla förstärks. Människors handlande som samhällsvarelser styrs dock inte helt och hållet genom att det är organiserat. Samhällsprocesser sker främst som interaktion mellan olika typer av organisationer. Organisationsfenomenet är ”en märkvärdig konstant i all mänsklig interaktion”.

Författarna ifrågasätter den i vår tid så vanliga utopistiska föreställningen om möjligheten av spontana gemenskaper. Föreställningen om att det finns ett tillstånd bortom staten och byråkratien och andra organisationer, där sociala rörelser gemenskap är tät och okomplicerad, är inte realistisk. Den blundar för alla organisatoriska fundamentala, t ex urvalsprocesser, in-/uteslutning och gränskontroller. (En fotnot till Sverre Lysgaards uppgörelse med klassromantiska föreställningar i analysen av arbeiderkollektivet hade passat här.)

I det sociala landskapet växer gläntor och fria ytor fram som utrymmen mellan de murar som rests av organisationerna. Där rör sig människor utan att deras organisatoriska hemvist är det primära. I dessa oorganiserade eller semi-organiserade fält händer det som är mest intressant för grundfrågan, förändringens och tröghetens villkor. Modellen står i påtaglig motsättning till gängse historiska förklaringsmodeller som brukar betona den roll som de unika händelserna och personligheterna spelar för att bryta historiens jämna flöde.

Författarna vänder sig ilsket mot försök att förklara sociala processer med trendiga begrepp som ”det postindustriella samhällets genombrott” eller ”den svenska modellens fall”. Samhällsutvecklingen är mycket mer sammansatt än vad dessa klichéer antyder, den är påverkad av motstri-

diga tendenser över lång tid. Ahrne och Papakostas menar att vi snarare lever i en ständig brytningstid, där olika samhällsfenomen och konstellationer av organisationer förändras i en ojämn takt. Det finns en massa samhälle men inga samhällen, säger de. Det är i det avseendet med samhälle på samma sätt som med natur.

I bokens centrala kapitel (kapitel 4) analyseras hur innovativa organisationer uppstår vid sidan av de gamla och hur nya relationer uppkommer. Den geografiska terminologin vidareutvecklas med begrepp som gläntor, övergivna och ockuperade utrymmen, tomrum, murar, vägar osv. Framställningen bärs av den teoretiska diskussionen, men ett pedagogiskt (snarare än empiriskt) viktigt inslag är de tio fallstudierna av innovativa organisationer. En del är globala kändisar som McDonalds och IKEA, medan andra är lokala storheter, som Livets Ord och Svenska Innebandyligan. Gemensamt är att de i någon mening varit genuint innovativa. Resonemangsvis diskuterar författarna hur dessa organisationer utnyttjat tomrum och andra öppningar, som gamla organisationer lämnat i det sociala landskapet. Hur uppstår de? Författarna går igenom ett antal intressanta uppslag, bl a att etablerade organisationer blir förhindrade att utnyttja en ny nisch pga stigberoende eller för att man inte kan konkurrera med sig själv. Organisationer påverkas ibland av ovilja och ibland av oförmåga att förändras.

Avslutningskapitlet driver tesen att kentaurens kropp växer i vår tid och ansiktet tonar bort. De blir ”mer organisation med färre människor”. Organisationerna är effektivare och utsträcker sin kontroll allt längre trots färre medlemmar. Resultatet är – vilket är en av poängerna – inte att samhällslivet blir mer organiserat utan mer fragmenterat. Antalet organisationer ökar sam-

tidigt som de ”frigör sig från individerna”. Allt fler organisationer finns på flera ställen, varför världen kan upplevas som mer sammanhängande. Men samtidigt fragmenteras det lokala livet. Ett socialt landskap med fler organisationer betyder fler gränser att passera, fler in- och utanförskap, fler regler att följa, fler positioner att inta och mer information att sortera. Kort sagt, globalisering och en ökad lokal mångfald kan skapa illusioner av valfrihet som i själva verket har flera likheter med motsatsen, enligt författarna. Jag delar slutsatsen.

Men – så över till kritiken. Det förblir för mig fundamentalt oklart boken igenom, varför inte fenomenet *marknad* – som jag med de flesta sociologer menar är en social konstruktion – inte ges en inträngande analys i boken. I det sociala landskap jag ser spelar olika marknader en avgörande roll och de uppstår inte bara som utbytesmekanismer, utan konstrueras och förändras med olika intressen för ögonen. I ett globaliseringsperspektiv kan marknaderna ses som organisationer, men i så fall som en mycket speciell art. Endast i några bisatser berör författarparet dessa naturflöden och grävda kanaler – för att rida vidare på bildspråket – som är kärnprocesserna vid sidan av teknologin i globaliseringsprocessen.

Andra sociologer har börjat på ett intressant sätt diskutera marknadens utbredning i – eller kolonisering av – det sociala landskapet (utan att kanske använda just det begreppet). Några av dem har suttit i samma korridor som Göran Ahrne på Stockholms universitet. Poängen med att analysera IKEA och globalisering och hela samhällsförändringen, utan att i stort sett nämna ordet marknad – och analysera fenomenet som en organisation för sig – är och förblir fördold för mig.

Avslutningsvis: Författarnas teoretiska struktur är utan tvekan intressant, boken är full av goda infall och observationer. På den kritiska sidan vill jag ändå notera den anekdotiska användningen av empiri och bristen på mer djupträngande verklighetsbaserade diskussioner. Andras uppfattningar behandlas betydligt mindre generöst än de egna uppslagen. Inte minst gäller det i diskussionen om globaliseringen. Till syvende och sist blir det väl mycket semantik i diskussionerna, t ex om världen blivit mer eller mindre gränslös eller organisationerna fler eller färre.

Ahrne och Papakostas vill att man studerar konkreta situationer för att bättre se nyanserna, t ex när man undersöker relationen stat – medborgare. Må så vara, men det är inte alltid nyanserna som är det intressanta, vilket bokens kapitel 4 och 5 med sina problemställningar av globala proportioner är illustrativa exempel på. Färre uppslag och mer inträngande och problematiserande diskussioner av de egna ståndpunkterna skulle ökat bokens tyngd.

En väsentlig del av Ahrne och Papakostas projekt är, vad jag förstår, att förnya den sociologiska terminologin för att de tycker att den gängse blivit utnött och förlorat i precision. På kuppen tycker jag att man ibland pressar distinktionerna mellan gamla och nya begrepp väl hårt och förlorar väl mycket barn med badvattnet. Det blir lätt lite pretentiöst när de nya utsiktspunkterna över landskapet bara vrider bilden så pass att figurationerna blir svårare att känna igen, än avslöjar fundamentalt nya formationer. Trots vad författarna säger i frågan, blir för mig ändå begreppet ”socialt landskap” främst en effektiv metafor.

Professor Casten von Otter
Arbetslivsinstitutet